

MANŽELSTVÍ JAKO INSTITUCE

Wilhelm Ernst

Autor je profesor morální teologie v Erfurtu a člen Mezinárodní teologické komise (přidružené ke Kongregaci pro nauku víry). V souvislosti s projednáváním manželské tematiky v této komisi r. 1977 vypracoval následující přehled.

Nový zákon nepodává ucelenou nauku o manželství. Když zaujímá stanovisko k problematice manželství, činí to buď na základě nové, Ježíšem navozené situace a s novou autoritou, nebo z hlediska života podle víry v daných strukturách.

Výpovědi Geneze o manželství Nový zákon jednoznačně potvrzuje, zatímco právní praxi podle Mojžíšského zákona problematizuje odkazem na původní Boží vůli (Mk 10,6–9). Výpověď, že Bůh sám je zakladatelem manželství, ozřejmuje, že před jakoukoli pozemskou a právní úpravou je manželství zásadně vevázáno do právního vztahu k Bohu.

Výpověď o nepřipustnosti rozluky (Mk 10,9b par Mt 19,6b) se může exegeticky a teologicky chápat jako mravní ideál nebo jako právní zákon, pokud jde o řád stvoření – ale v řádu vykoupení platí pro věřící obec zákaz rozluky.

Jestliže se už nerozlučnost manželství z hlediska „Božího práva“, hlásaného Zjevením, stává zjevnou jen „ve víře“, tím spíše to platí o tajemství (mysterion) vztahu mezi svazkem Krista a církve a manželským svazkem (Ef 5, 22–33). Podle listu Efesanům mají manželé prožívat vztah Kristus – církev ve svém vztahu; navíc je i sám manželský svazek vzat do svazku Krista s církví, zaštitěn a posvěcen. Tak má účast na celostním a trvalém odevzdání se Krista církvi.

Proto je křesťanské manželství, které víra umožňuje a jemuž dává sílu, nerozlučné. To je také poslední důvod, proč se církev, ačkoli si od začátku byla vědoma pověření stanovit pro křesťanská manželství pravidla, ani dnes nepovažuje za zplnomocněnou rozlučovat manželství svátostná a jako taková dokonaná.

V raných křesťanských obcích je možné vidět učitelské výpovědi v podobě příkazů pro křesťanské obce a tzv. pravidel domácího života (Haustafeln): Mk 10,2–31; Kol 3,18–4,1; Ef 5,22–6,9; 1 Petr 2,18–3,7; 1 Tim 2,8–15; Tit 2,2–10). Počínající manželská pastorační a spiritualita stejně jako naukové výroky, etické i právní, žijí v perspektivě v Kristu příštího Království (basileia) a v horizontu židovských a pohanských představ o manželství. Snaží se zjistit, jak se má v té situaci křesťanské manželství chápat a prožívat. Jako forma existence v tomto světě se manželství relativizuje, má menší význam (Mk 12,25), ale na rozdíl od dualistických proudů a příliš rigoristických postojů je bráno v ochranu jako dobré Boží stvoření (1 Tim 4,3n). Je to „zvláštní případ“ křesťanské existence a má se uskutečňovat počestně (Žid 13,4). Je přijato do svazku Krista a církve (Ef 5,21–33), který mají manželé vzájemnou láskou a věností napodobovat a uskutečňovat „v Pánu“ (1 Kor 6,12–20), jak to odpovídá „novému bytí v Kristu“ (2 Kor 5,17).

Do tohoto rámce – zde jen naznačeného – pronikly také dobově podmíněné, někdy sporné a dnes dobře nerealizovatelné pokyny (srov. 1 Kor), ale vlastní hodnota a důstojnost manželství je jasná. Muž a žena jsou jako lidé a partneři rovnocenní. Nic

nesmí vést muže k tomu, aby jednal s manželkou jako s „věcí“, aby ji poslal pryč a vehnal do cizoložství. Do společenství s Kristem včleněné – podle pozdější teologické reflexe a církevní nauky svátostné – manželství křesťanů je vevázáno navíc do „práva víry“, které prohlašuje svazek uzavřený ve víře za neodvolatelný.

Pastýři a učitelé rané církve pocítují povinnost řešit životní situace své doby pastoračně praktickými, etickými a právními pravidly. Tak se setkáváme u synoptiků a u Pavla s řadou výkladů Ježíšova zákazu rozluky ve smyslu konkretizace: Marek a Pavel pro pohanské prostředí; Matouš pro židovské; Pavel na manželství mezi křesťany a pohany; Marek a Pavel na ženu odcházející od muže; Matouš na případ „smilstva“.

Exegetická metoda sama nám není s to poskytnout jistotu, jak přesně vykládat jednotlivá místa. O prvotní církvi a o způsobu, jak pomáhala věřícím svými etickými a právními orientacemi, víme příliš málo na to, abychom mohli bezpečně usoudit, že už tady začalo nové „zákonictví“ a „kazuistika“ v rozporu se záměrem evangelia (jak by chtěli někteří tvrdit). Nelze ovšem zcela popřít, že některé konkretizace vedou do blízkosti kazuistiky. Rovněž není pochyby, že orientace prvotní církve se někdy chápaly příliš doslovně a později měly velký vliv na vývoj etických a právních norem během církevních dějin, až po dnešek.

Pro první tři století nemáme dost vydatná svědectví o vývoji manželské liturgie a o jejím vztahu k manželství. Novozákonní spisy nic o tom nenaznačují. O spolupůsobení starších obce při uzavírání manželství se nikde nemluví. Často zastávaný názor, že se podle Ignáce Antiochijského na Východě a podle Tertuliána na Západě uzavíral sňatek „*coram facie ecclesiae*„ (před tváří církve – tedy před biskupem nebo ve shromáždění obce), byl prokázán jako nesprávný. Přání antiochijského biskupa, aby snoubenci k němu přišli, bylo dbáno patrně jen v jeho vlastní církvi, ale v prvních stoletích se všeobecně neprosadilo, a požadavek Tertuliána, aby svolení k sňatku udělil biskup a obec, pochází z jeho rigoristického, montanistického období.

Křesťané uzavírali manželství tak, jak to bylo v tehdejších středomořském okruhu zvykem a jak to předpisovaly občanské zákony. Svatba se konala v rodině. U Římanů, když si snoubenci vzájemně vyslovili souhlas, přivedli je k sobě a vložili jim pravice jednu do druhé (*dextrarum iunctio*). Nebo se prostě uspořádala svatební slavnost, jíž dávali vědět, že jsou manželé. Římský způsob zachovávali ve druhém a třetím století také křesťané na Západě. Obdobně se na Východě řídili krajovými zvyklostmi. Křesťané se ovšem odlišovali od pohanů tím, že nepřevzali jejich pohanské oběti. Biskupové a presbyteri bděli nad tím, aby křesťané uzavírali manželství „v Pánu“, tj. mezi sebou, aby se potíraly tendence proti manželství a aby se mládež uchránila před mravním úpadkem okolí.

Ovšem i u křesťanů prvních století vyvstalo přání po zvláštním viditelném zasvěcení manželství. Na Východě smíme předpokládat tam, kde byl biskup nebo presbyter, zvláštní požehnání formou modlitby nebo vkládání rukou. Pro druhé a třetí století však chybí přímá svědectví. Také ještě nešlo o vypracovaný obřad s pevně určenými modlitbami.

Pokud jde o Západ, dosud se považoval za důkaz svatebního obřadu text Tertuliánův: „*Unde vero sufficiamus ad enarrantam felicitatem eius matrimonii, quod*

ecclesia conciliat et confirmat oblatio et obsignat benedictio, angeli renuntiant, pater rato habet. Nam nec in terris filii sine consensu patrum rite et iure nubunt“ (Ad uxorem 2,9). Badatel K. Ritzer přinesl (1962) důkaz, že tu nejde o činnost církve, která by manželství ustavovala nějakým schválením biskupa nebo presbytera, ani o církevněprávně stanovený nebo závazný svatební obřad se mší za snoubence a kněžským požehnáním. Tertulián tu mluví o osvědčení manželů „vyznáváním křesťanské víry, účastí na liturgickém životě obce, konáním skutků lásky k bližním a v neposlední řadě vzájemným povzbuzováním a společnými náboženskými úkony včetně přijímáním doma“ (Ritzer 66). Svatební mše a žehnací formule se dají v římské liturgii doložit teprve pro páté století.

Historický vývoj tedy probíhá od otcovského požehnání přes kněžské požehnání ve svatebním domě k požehnání manželství v rámci svatební mše. Ale ani v pátém století není ještě tento stupeň všeobecně rozšířen. Církev na různých územích, např. v Galii, ještě dlouho potom podržují žehnání v domě.

V církvích Východu probíhal vývoj manželské liturgie značně rozrůzně. Různé vlivy jednotlivých církví se spojují do jakési jednoty v různosti. Z původních obřadů; které vedl v domě otec, se rozvinuly liturgické obřady s křesťanským významem. Tak se už brzy a ochotně přenechalo knězi věnčení snoubenců, navazující na předání nevěsty ženichovi. Jan Zlatoústý spojuje toto korunování s Pavlovým obrazem závodníků. V Cařihradě je od konce 6. století přijetí svatebních korun z ruky kněze běžné. I světští panovníci se tomuto obřadu podrobovali. Podobně převzali kněží od otců rodin spojování rukou snoubenců. Požehnání kněze, ještě ve čtvrtém století udělované v soukromém domě, je teď dáváno v kostele. U neřeckých Východanů, např. Arménů, se kněžská účast cenila dokonce ještě více. U nich je svatba podle církevního obřadu už v pátém století kanonicky předepsána. V řecké církvi se povoluje požehnání a korunování od druhé poloviny osmého století i při druhé svatbě, po smrti prvního partnera.

V této době, až do jedenáctého století, dostala svatební liturgie významné místo v císařském zákonodárství. Církevní svatební obřad se stává povinným podle světského zákona a církevní kázně. Neuposlechnutí má za následek neplatnost manželství. Tímto ustanovením dostalo liturgické požehnání význam právního úkonu. Formální projev souhlasu před knězem se nevyžadoval; skutečnost, že se snoubenci podrobili obřadu korunování, svědčila o jejich vůli stát se manželi.

Postupný vývoj vedl nakonec k tomu, že se manželství ustavovalo několika po sobě následujícími úkony: občanské zasnoubení, církevní zasnoubení s účinky podobnými manželství, na závěr svatební korunování. – Teprve v 19. století došli řeční pravoslavní teologové k všeobecnému přesvědčení, že „svátost manželství zakládá vlastně teprve církevní obřad svatební korunovace, a to tak, že 1. bez kněžského požehnání se neuskuteční pravá svátost, a 2. skutečný udělovatel této svátosti není nikdo jiný než žehnající kněz nebo biskup“ (M. Jugie, *Theologia dogmatica Christiana*, Tom. 3, Paris 1930, 452).

Na Západě na přelomu tisíciletí neexistovala předepsaná forma sňatku. Podle římského práva vznikalo manželství souhlasem. Sňatkové zvyklosti se nepokládaly

za podstatné, třebaže svatba doprovázená mnoha zvyky činila sňatek veřejně prokazatelným.

Vývoj v západní církvi dospěl k rozhodnutí Tridentského koncilu (1545–1563) o neplatnosti tajných sňatků a o povinné formě uzavírání manželství přes několik souběžných a křížících se linií: od čisté římské teorie souhlasu k umírněné církevní; od rodinných sňatkových obřadů k církevním; od sňatku bez závazné formy k povinné formě. Přitom se na vytvoření teorie souhlasu podílelo římské a germánské kmenové právo, teologické úvahy o svátosti manželství a kanonistické teorie o začátku a závěru sňatku. Při utváření svatebních obřadů přišly k slovu římské, španělské, galské, britské a germánské prvky, až se nakonec prosadila v podstatě římská liturgie. Ohledně povinné formy hrály významnou úlohu otázky týkající se světské a církevní veřejnosti manželství.

V otázce aktu zakládajícího manželství se patristika řídila platnými občanskými normami, podle nichž manželství vzniká projevem vůle snoubenců. Teorie souhlasu, zastávaná právní reformou císaře Justiniána (529), byla potvrzena papežem Mikulášem I. v listě Bulharům (866). Tato teorie byla v rozporu s teorií kopulační, vyvinutou v raném středověku. Spor pařížské a boloňské univerzity ukončili papežové Alexandr III. a Inocenc III. rozhodnutím, že manželství vzniká souhlasem, ale stává se nerozlučným teprve manželským stykem. Tato umírněná teorie souhlasu se prosadila.

Souběžně s tím probíhaly snahy zajistit právní jistotu manželství. Stát i církve musely mít zájem na prosazení veřejného sňatku, protože při nezávaznosti formy zůstávalo nebezpečí plynoucí z tajných sňatků, např. neplatnost z důvodu překážek manželství. Od požadavku Lva Velikého (440–461), aby sňatky byly veřejné, přes dekretálky Pseudo-Izidora s přijetím občanské formy sňatku do církevního práva a s přenesením manželské jurisdikce na církve dospěl vývoj k striktnímu zákazu tajných sňatků a k povinnosti uzavírat manželství veřejně, a to církevně (4. lateránský koncil, 1215).

Tento vývoj uzavřel dekret Tametsi (1563) Tridentského koncilu. Od té doby je na církevním sňatku závislá platnost manželství. Problém formy smíšených manželství se musel řešit aspoň částečně už v době reformace (např. v Nizozemí), ale teprve po 2. vatikánském koncilu došlo k nové úpravě povinné formy, přiměřenější ekumenismu a náboženské svobodě. Řada skutečností si v současnosti vynucuje nové právní úpravy manželství v církvi.

Theologisches Jahrbuch 1981, Leipzig, 129–139 (část)

Zmiňme se ještě stručně o nových skutečnostech, které přinesl novověk. – Hlavní z nich je to, že monopol církevního práva o manželství, který vyplnil z nutnosti v raném středověku státní a právní vakuum rodící se Evropy, přestal ponenáhlu platit. Ideová jednota „křesťanstva“, která jej pociťovala jako samozřejmost, skončila s reformací. Vyvstaly mocné státy, jejichž vládcové měli i osobní důvody vymanit se z náročných mravních zásad a vedení církve. Renesanční důraz na pozemský život odňal vlnám mravního úpadku (které se ovšem vyskytovaly vždycky) znamení nepravosti. Novověké myšlení navázalo na Marsilia a Ockhama (14. stol.)

oddělováním světské a náboženské stránky manželství a prosazovalo spolu se státní manželskou legislativou a administrativou také jiné požadavky, zejména možnost rozluky. Tak začaly evropské státy už od 16. století postupně zavádět občanské manželství (Holandsko 1580, Anglie 1651, Rakousko 1783, Francie za revoluce). Současně bylo uznáváno i církevní manželství, ale později přibývaly státy s povinným civilním sňatkem, „požehnání sňatku“ církví nezakazovaly.

Chválím a povzbuzuji ony nesčetné manželské dvojice, jež i za značných obtíží uchovávají a rozvíjejí dar nerozlučitelnosti: takto vyplňují prostě a statečně jim svěřený úkol, aby byli ve světě „znamením“ – nepatrným, ale cenným znamením, často vystaveným pokušením, a přece stále obnovovaným – oné neochvějné věrnosti, s níž Bůh v Ježíši Kristu miluje všechny lidi, každého člověka. Je však třeba uznat i hodnotu svědectví oněch manželů, kteří, ač druhým opuštěni, pro svou víru a křesťanskou naději nevešli v nové spojení. I tito manželé vydávají opravdové svědectví věrnosti, jehož má dnešní svět velmi zapotřebí.

Familiaris consortio, 20